

SURXON VOHASINING TURIZM SALOHIYATI

Boltayeva Shahnoza Olim qizi

Termiz davlat universiteti

Tarix ta'lim yo'nalishi talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20827882>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Surxon vohasining (Surxondaryo viloyati) zamonaviy turizm salohiyati, uning mintaqa iqtisodiyoti va ijtimoiy hayotidagi o'rni hamda rivojlanish bosqichlari atroflicha tahlil qilingan. Vohaning paleolit davridan boshlab o'rta asrlargacha bo'lgan noyob arxeologik yodgorliklari, buddaviylik madaniyati merosi hamda islomiy ziyoratgohlari tarixiy turizm nuqtai nazaridan yoritilgan. Shuningdek, hududning ekologik jozibadorligini belgilovchi Sangardak sharsharasi, Omonxona shifobaxsh bulog'i va Xo'jaikon tuz g'ori kabi tabiiy inshootlarning imkoniyatlari o'rganilgan. Maqolada turizm infratuzilmasini yaxshilash, oilaviy mehmon uylarini tashkil etish va mintaqada "Xavfsiz turizm" tizimini joriy etishning mahalliy aholi bandligini ta'minlashdagi samaradorligi statistik ma'lumotlar asosida ko'rsatib berilgan.

Kalit so'zlar: Surxon vohasi, turizm salohiyati, ziyorat turizmi, ekoturizm, Sangardak, Omonxona, Xavfsiz turizm, infratuzilma.

Аннотация. В данной статье подробно анализируется современный туристический потенциал Сурханского оазиса (Сурхандарьинская область), его роль в экономике и социальной жизни региона, а также этапы его развития. С точки зрения исторического туризма освещаются уникальные археологические памятники региона, начиная от эпохи палеолита до средневековья, наследие буддийской культуры и исламские святыни. Также изучены возможности таких природных объектов, определяющих экологическую привлекательность региона, как водопад Сангардак, целебный источник Омонхона и Ходжаиконская соляная пещера. На основе статистических данных в статье показана эффективность улучшения туристической инфраструктуры, организации семейных гостевых домов и внедрения системы «Безопасный туризм» в обеспечении занятости местного населения.

Ключевые слова: Сурханский оазис, туристический потенциал, паломнический туризм, экотуризм, Сангардак, Омонхона, Безопасный туризм, инфраструктура.

Abstract. This article comprehensively analyzes the modern tourism potential of the Surkhan oasis (Surkhandarya region), its role in the regional economy and social life, and the stages of its development. From the perspective of historical tourism, the region's unique archaeological monuments spanning from the Paleolithic era to the Middle Ages, the heritage of Buddhist culture, and Islamic shrines are highlighted. Additionally, the capabilities of natural sites that define the region's ecological attractiveness, such as the Sangardak waterfall, the Omonkhona healing spring, and the Khojaikon salt cave, are explored. Based on statistical data, the article demonstrates the effectiveness of improving tourism infrastructure, organizing family guest houses, and implementing the "Safe Tourism" system in ensuring employment for the local population.

Keywords: *Surkhan oasis, tourism potential, pilgrimage tourism, ecotourism, Sangardak, Omonkhona, Safe tourism, infrastructure.*

O'zbekiston Respublikasi ham boshqa davlatlarga qaraganda o'zgacha tarovatini va turizmi bilan alohida ajralib turadi. Jannatmakon yurtimizdan yetishib chiqqan mashhur shaxslar tomonidan qurib bitkazilgan mashhur inshootlar bor. Jannatmakon yurtimizning har bir viloyatida shunday joylar borki ular o'z tarovatini hozirgi kungacha saqlab kelishmoqda. Avvallari turizm hech rivojlanmagan edi hozirgi kunga kelib turizm katta foyda olib kelmoqda. Har bir kishi ko'ngil xushlagan joyga borishni orzu etsa, unga albatta boradi. Misol qilib oladigan bo'lsak Xorazmda Ichan qal'a va Dishan qal'a ma'muriy muhofazaga olingan hududlar. Qoraqalpog'iston respublikasi orol dengizi havzalari o'zining kemalari bilan, Buxoroda qadimiy inshootlar, Samarqandda Registon maydoni, Toshkent hozirgi zamonaviy inshootlari, Sirdaryo qovunlari va hakoza. Ana shu viloyatlar ichida janubda joylashgan Surxondaryo viloyati o'zining tabiiy va qadimiy inshootlari bilan mashhurdir. Surxondaryo viloyatining har bir tumanlarida joylashgan va tabiiyligi bilan hammani lol etgan o'zgacha tarovati bor.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 27.05.2020 yil qarori: "Surxondaryo viloyatining turizm salohiyatidan samarali foydalanish va uni rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" Surxondaryo viloyatining turizm salohiyatini yanada rivojlantirish, hududning noyob tarixiy-madaniy va me'moriy obidalarini bilan turistlarni keng tanishtirish, zamonaviy turizm infratuzilmasini jadal rivojlantirish va ko'rsatilayotgan turizm xizmatlari sifatini takomillashtirish, ichki turizmni faollashtirish, yangi ish o'rinlari yaratish hamda aholi daromadlari o'sishini rag'batlantirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi. Bu qarorga binoan Surxondaryo viloyatida turizm salohiyatini yanada rivojlantirish har bir viloyatdan qolaversa davlatlar ham shunday joylar borligini ko'rsatish kerakligi namoyon bo'ladi. Qarorning ba'zi joylaridan namuna: Surxondaryo viloyatining Termiz tumanidagi "Qoratepa" va "Fayoztepa" hamda Sho'rchi tumanidagi "Dalvarzintepa" yodgorligini muhofaza qilish, hududini obodonlashtirish, infratuzilmasini takomillashtirish va sayyoxlar tashrif buyuradigan maskanga aylantirish chora-tadbirlar rejasi 6-ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi, Transport vazirligi va Surxondaryo viloyati hokimligining 2020-yilning iyul oyidan boshlab, Termiz — Sariosiyo — Denov — Boysun — Sherobod — Termiz yo'nalishi bo'ylab turistlar uchun mo'ljallangan avtobuslarning "City Tour" prinsiplari asosida muntazam qatnovini yo'lga qo'yish orqali "Oltin uchburchak" loyihasini amalga oshirish to'g'risidagi taklifi ma'qullansin.

O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi avtobuslarning muntazam qatnovi yo'lga qo'yilishi to'g'risida turoperatorlar, mehmonxonalar, gidlar va boshqa turizm sohasi vakillari o'rtasida keng targ'ibot ishlari olib borilishini ta'minlasin.

O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi bilan birgalikda Boysun tumanidagi Omonxona qishlog'i, Zovboshi tog'li hududi, Darband qishlog'i hududlarini o'z ichiga olgan — Boysun kichik turizm zonasiga investorlarni

jalb qilgan holda, turizm infratuzilmasini barpo etish bo'yicha loyihalarni amalga oshirish choralari ko'rsin.

5. "Hunarmand" uyushmasi O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi bilan birgalikda viloyatda esdalik sovg'a mahsulotlarining turlarini diversifikatsiya qilish, xususan tarixiy-madaniy va arxeologiya, islom ziyorati, ekologiya, buddizm obyektlari, gastronomik va boshqa turizm turlarini aks ettiruvchi mahsulotlar ishlab chiqarish yo'lga qo'yilishini ta'minlasin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi "O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5611-sonli Farmoni (Bu farmon bilan 2019–2025-yillarda turizmni rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan).

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-martdagi "Transport va turizm obyektlarida jamoat xavfsizligini ta'minlashning samarali tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4229-sonli qarori (Surxondaryoda Xavfsiz turizm boshqarmasi tuzilishi haqida).

Qisqa vaqt ichida Surxondaryo vohasining diqqatga sazovor joylari, Al-Hakim at-Termiziy, Sulton Saodat, Qirg'iz va Ko'kildor ota maqbaralari rekonstruksiya qilinib, obod maskanlarga aylantirildi. Xususan, Sulton Saodat me'moriy majmuasida 14 million so'mlik ta'mirlash va tiklash ishlari amalga oshirildi, "O'zbekta'mirlashloyiha" instituti tomonidan 10,82 million so'mlik ilmiy-tadqiqot va loyihalash ishlari, "Qadriyat" davlat korxonasi tomonidan esa 13,03 million so'mlik ilmiy-ta'mirlash ishlari bajarildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 27-dekabrda "Termiz shahrining 2500-yillik yubileyini nishonlashga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida"gi qarori ushbu sohada yana bir muhim yangilik bo'ldi. Qarorda "O'zbekturizm" milliy kompaniyasiga xorijiy turizmni rivojlantirish choralari ko'rish topshirildi.

1993-yilda O'zbekiston Respublikasi Bali (Indoneziya) shahrida Butunjahon turizm tashkilotining haqiqiy a'zosi bo'ldi. Frankfurt, Moskva (Rossiya) va London (Buyuk Britaniya) shaharlarida "O'zbekturizm" milliy kompaniyasining vakolatxonalari ochildi. [10] Bugungi kunda turizmning ahamiyati haqida gapirar ekan, Islom Karimov shunday degan edi: "Xorijiy turizm iqtisodiyotning yetakchi tarmog'iga, valyuta tushumlarining muhim manbaiga aylanib bormoqda. Shuning uchun shinam mehmonxonalar, kempinglar qurishni davom ettirish, rivojlangan turizm infratuzilmasini shakllantirish, sayyohlik maskanlarini yaxshilash zarur. Milliy-tarixiy va madaniy yodgorliklarni tiklashga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu nafaqat xorijiy sayyohlarni jalb qilish, balki milliy qadriyatlarni tiklash va yosh avlodni tarbiyalash uchun ham muhimdir".

Sangardak sharsharasi Termiz shahridan taxminan 205-210 km, Sariosiyo tuman markazidan esa qariyb 30 km uzoqlikda, Hisor tog' tizmasining Sangardak darasida joylashgan.

Turli manbalarga ko'ra, sharsharaning umumiy balandligi 140-150 metrga yetadi. Suv tushadigan qoyaning tik qismi esa taxminan 25-30 metrni tashkil qiladi. Sangardak oddiy sharsharalardek daryoning yuqoridan pastga sakrashidan hosil bo'lmagan. Suv tog' bag'ridagi karst g'orlari va qoya yoriqlari ichidan, xuddi qoya "yig'layotgandek" sizib va otilib chiqadi.

Suv oqimi qoyalarni qoplagan yam-yashil moxlar hamda o‘simliklar ustidan oqib tushgani sababli, u ulkan yashil sharshara pardasini eslatadi. Sangardak darasida yozning eng issiq chillasida ham salqin ob-havo hukmronlik qiladi. Sharshara yaqinida havo harorati odatda +15...+18 darajadan oshmaydi. Yuqoridan tushayotgan suv zarrachalari havoni kislorod va salbiy ionlar bilan boyitadi. Bu yerda nafas olish nafas yo‘llari kasalliklariga chalingan insonlar uchun juda foydali (shuning uchun bu hudud o‘ziga xos "tabiiy muzlatgich va sanatoriy" hisoblanadi).

Mahalliy aholi o‘rtasida sharsharaning hosil bo‘lishi bilan bog‘liq qadimiy afsonalar yuradi. Ulardan biriga ko‘ra, qadimda bu yerga kelgan bir avliyo (ba‘zi manbalarda aso ko‘targan zot) qoyaga urganida, toshlar yorilib, ichidan muqaddas va shifobaxsh suv otilib chiqqan va u hech qachon to‘xtamagan. Keyinchalik odamlar bu joyni muqaddas sanab, ziyorat qiladigan bo‘lishgan.

So‘nggi yillarda Sangardak sharsharasiga olib boruvchi yo‘llar to‘liq asfolashtirildi va sayyohlar uchun qulayliklar yaratildi:

Sharshara poyiga chiqish uchun maxsus zinalar qurilgan.

Atrofdagi milliy uslubdagi choyxonalar, dam olish maydonchalari va oilaviy mehmon uylari (guest houses) faoliyat ko‘rsatadi.

Tashrif buyuruvchilar nafaqat sharsharaning o‘zini tomosha qilishlari, balki Sangardak qishlog‘ining qadimiy urf-odatlarini va tog‘liklar hayoti bilan ham tanishishlari mumkin.

Omonxona maskani: Boysun tuman markazidan taxminan 15-20 km uzoqlikdagi Omonxona qishlog‘ida, tog‘li hududda joylashgan.

Hudud tabiati juda musaffo, havoda kislorod miqdori yuqori va yoz oylarida ham salqin ob-havo hukmronlik qiladi. Bu yerning o‘ziga xos mikroiklimi inson salomatligi uchun juda foydalidir.

Omonxonaning eng asosiy mo‘jizasi — uning yer ostidan sizib chiqadigan mineral buloq suvidir. Ushbu suv tarkibida inson organizmi uchun zarur bo‘lgan ko‘plab minerallar va kimyoviy elementlar mavjud.

Nimalarga davo? Mahalliy va tibbiy manbalarga ko‘ra, Omonxona suvi asosan jigar kasalliklari (ayniqsa, gepatit/sariq kasalligidan keyingi tiklanish), o‘t pufagi va o‘t yo‘llari faoliyati buzilishi, shuningdek, oshqozon-ichak tizimi hamda buyrak xastaliklarini davolashda juda samarali hisoblanadi.

Suvning xususiyati: Buloq suvi o‘ziga xos ta‘mga ega bo‘lib, u o‘ta yengil va organizmga tez so‘riluvchidir.

"Omonxona" so‘zi o‘zbek tilida "omonlik markazi", "sog‘lik-salomatlik makoni" degan ma‘nolarni anglatadi. Xalq orasida uning kelib chiqishi haqida turlicha rivoyatlar bor:

Iskandar Zulqarnayn (Aleksandr Makedonskiy) afsonasi: Rivoiyatlarga ko‘ra, Iskandar Zulqarnayn qo‘shini bilan shu hududlardan o‘tayotganda, uning ko‘plab askarlari og‘ir kasallikka chalinadi. Ularni shu yerda qoldirib ketishadi. Askarlar ushbu buloq suvidan ichib, qisqa vaqt ichida butunlay sog‘ayib (omon qolib), safga qaytishadi. Shundan so‘ng bu joy "Omonxona" deb atala boshlagan.

Bugungi kunda Omonxona shunchaki ziyoratgoh emas, balki zamonaviy kurort va davolash maskaniga aylantirilgan:

Hududda zamonaviy "Omonxona" sanatoriysi (sihatgohi) faoliyat ko'rsatadi. Bu yerda bemorlar shifokorlar nazorati ostida buloq suvi bilan davolanishadi, parhez taomlar iste'mol qilishadi va fizioterapiya muolajalarini olishadi.

Xo'jaikon tuz g'ori (Sherobod tumani)

Bu shunchaki g'or emas, balki ulkan er osti tabiiy inshooti va shifoxonasidir. G'orning ichki qismi butunlay tabiiy tosh tuz qatlamlaridan iborat. G'or ichidagi harorat, namlik va havoning sho'rlik darajasi yil davomida bir xil me'yorda saqlanadi.

Bu yerda o'ziga xos speleoterapevtik (g'or havosi bilan davolash) muhit mavjud. G'or havosi nafas yo'llari kasalliklari, surunkali bronxit va astma (semburg'i) bilan og'rigan bemorlar uchun juda shifobaxsh hisoblanadi. Bugungi kunda g'or ichida maxsus davolash xonalari tashkil etilgan.

Teshiktosh g'ori (Boysun tog'lari)

Bu jahon miqyosidagi eng mashhur tabiiy va tarixiy inshootlardan biridir. Dengiz sathidan taxminan 1500 metr balandlikda, Zovboshi tog' tizmasidagi jarlikda joylashgan g'or.

Bu yer shunchaki tabiat yodgorligi emas, balki ibtidoiy odamlar yashagan makondir.

Akademik A. Okladnikov tomonidan g'or ichidan neandertal davriga oid 8-9 yoshli bolaning suyak qoldiqlari va tog' echkisining shoxlari ko'milgan qabr topilgan bo'lib, bu sivilizatsiya tarixini o'rganishda katta burilish yasagan.

Boysun kanyonlari va "Dinozavrlar izi"

Boysun tog' tizmalarida tabiatning o'zi million yillar davomida shamol va suv eroziyasi natijasida hayratlanarli tabiiy inshootlar — ulkan kanyonlarni barpo etgan.

Qizil kanyon (Derbent): Mars sayyorasi manzaralarini eslatuvchi, butunlay qizil loy va toshlardan iborat bo'lgan ulkan tabiiy yo'laklar va qal'asimon qoyalar majmuasi.

Xoja Gur Gur Ota tog'i: Bu tog' dunyodagi eng g'ayritabiiy tuzilishga ega cho'qqilardan biridir. Uning bir tomoni mutloq tik (qariyb 500 metrlik vertikal devor), tepasi esa tekis platformadan iborat. Bu ulkan qoya devorlar yaqinida qadimiy dinozavrlarning tosh qotgan izlari ham aniqlangan. Sherobod va Boysun oralig'ida joylashgan ushbu daryo darasi qadimda strategik tabiiy darvoza vazifasini bajargan.

Ikki tomondan bir-biriga yaqinlashib kelgan ulkan va tik tog' qoyalari xuddi bahaybat devor yoki darvozani eslatadi. Qadimda bu joy "Temir darvoza" deb atalgan va Buyuk Ipak yo'lidan o'tadigan barcha karvonlar, jumladan, Chingizxon va Amir Temur qo'shinlari ham aynan shu tabiiy yo'lak orqali harakatlangan. Darada muqaddas "Xo'ja mayxona" bulog'i ham joylashgan bo'lib, u toshlar orasidan ulkan hajmda otilib chiqadi.

Tarixiy joylarga tashrif buyuruvchi aholi tarkibi va soni doimiy ravishda o'sib bormoqda: Surxon vohasidagi tarixiy joylarga dunyoning turli mamlakatlaridan (AQSh, Yaponiya, Tayvan, Fransiya, Germaniya, Isroil va MDH davlatlari) sayyohlar tashrif buyurishadi. Tarixiy maskanlar faqat xorijliklar uchun emas, balki mahalliy aholining yosh avlodini vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va madaniy merosni o'rgatish uchun ham xizmat qiladi.

Masalan, birgina 2002-yilning oʻzida viloyatdagi tarixiy obidalar 1800 dan ortiq maktab oʻquvchilari va bolalar uchun maxsus sayohatlar tashkil etilgan.

Islomiy qadamjolar (Hakim at-Termiziy, Sulton Saodat) hamda qadimiy budda ibodatxonalar (Fayoztepa, Qoratepa) maʼlum bir diniy va madaniy qiziqishga ega boʻlgan oʻziga xos ziyoratchi aholi qatlamini shakllantiradi.

Turizm sanoati rivojlangani sari tarixiy obidalar atrofida yashovchi aholining hayot tarzi va iqtisodiyoti butunlay oʻzgaradi: Turizm tarixiy hududlarda yashovchi aholi uchun yetakchi sohaga aylanib, koʻplab vatandoshlarimizni doimiy ish bilan taʼminlashga asos boʻladi. Mahalliy aholi tarixiy joylarda turoperatorlik, gid-tarjimonlik, hunarmandchilik ustaxonalari va milliy oshxonalar ochish orqali xizmat koʻrsatish zanjiriga kirishadi. Tarixiy hududlardagi mahalliy aholi oʻz xonadonlarini zamonaviy talablarga moslab, oilaviy mehmon uylariga aylantirmoqda. Masalan, Surxon vohasining oʻzida 100 dan ortiq oilaviy mehmon uylari faoliyat koʻrsatib, ular sayyohlarga mahalliy madaniyat va mehmondoʻstlikni bevosita his qilish imkonini beradi.

Tarixiy joylarda odamlar oqimi (turistik populatsiya) koʻpayishi natijasida ularning xavfsizligini taʼminlash davlat darajasidagi muhim vazifaga aylanadi: Sayyohlar oqimi yuqori boʻlgan tarixiy hududlarda chet ellik delegatsiyalar va mustaqil sayyohlar xavfsizligini taʼminlash hamda monitoring qilish maqsadida maxsus "Xavfsiz turizm" departamentlari joriy etilgan. Bu tizim tarixiy obidalar va transport yoʻlaklarida jamoat tartibini saqlaydi. Surxon vohasi (Surkhandaryo viloyati) misolida turizm sohasining rivojlanishi mamlakatimiz iqtisodiyoti, madaniyati va ijtimoiy hayotida strategik ahamiyatga ega ekanligini koʻrsatadi. Oʻrganilgan maʼlumotlar quyidagi asosiy xulosalarni chiqarishga imkon beradi: Surxon vohasi Paleolit davridan boshlab (Teshiktosh, Zarautsoy) antik va oʻrta asrlargacha boʻlgan boy tarixiy-arxeologik merosga ega. Hudud mamlakatimizda buddaviylik madaniyati saqlanib qolgan yagona mintaqa boʻlishi bilan birga, Islom olamining yirik mutafakkirlari (Termiziylar) mangu qoʻnim topgan muqaddas ziyoratgoh hisoblanadi.

Sariosiyo va Boysun togʻ tizmalarida joylashgan Sangardak sharsharasi, Omonxona shifobaxsh bulogʻi hamda Xoʻjaikon tuz gʻori kabi betakror tabiat yodgorliklari mintaqada ekoturizm, togʻ turizmi va tibbiyot turizmini ekologik va iqtisodiy jihatdan eng istiqbolli yoʻnalishga aylantirmoqda. Turizm shunchaki madaniy sayohat vositasi emas, balki mintaqa aholisining bandligini taʼminlovchi, yangi doimiy ish oʻrinlari yaratuvchi va mahalliy infratuzilmani (zamonaviy mehmonxonalar, milliy oilaviy mehmon uylari) rivojlantiruvchi yetakchi tarmoqdir. Turizm xizmatlarining kengayishi viloyat gʻaznasiga xorijiy valyuta tushishini sezilarli darajada oshirmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi. Ensiklopediya. Toshkent: "Ensiklopediya bosh tahririyati", 1997, 372-373-betlar.
2. Karimov I.A. Oʻzbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yoʻlida. Toshkent: "Oʻzbekiston", 1995, 242-bet.

3. 1997-yilda Surxondaryo viloyatida xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlarida amalga oshirilgan iqtisodiy ishlar tahlili va ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning borishi. Termiz: 1997. 22-bet.
4. O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi joriy arxivi materiallari. 1996-yil 9-aprel.
5. “Xavfsiz turizm bo‘linmalari sayyohlarga qarshi jinoyatlarga yo‘l qo‘ymadi.” uza.uz. 12.06.2019.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Transport va turizm obyektlarida jamoat xavfsizligini ta’minlashning samarali tizimini joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-4229-sonli qarori.